

מערכת החינוך 2030

חיזוק הקשר בין מערכת

החינוך לבין ההורים |

השפעות משבר הקורונה

יולי 2020

תוכן עניינים

1.	מבוא.....	3
2.	היבטים במשבר שהשפיעו על הקשר בין מערכת החינוך להורים.....	4
3.	המלצות ראשוניות.....	13
4.	ביבליוגרפיה נבחרת.....	14

1. מבוא

בחודשים האחרונים מוביל אגף בכיר אסטרטגיה ותכנון אסטרטגיה תהליך שמטרתו גיבוש תכנית לחיזוק הקשר של הגורמים במערכת החינוך עם ההורים. לשם כך, בוצעה עבודה מחקרית נרחבת וסדרת דיונים בנושא, בין היתר עם מנכ"ל משרד החינוך ועם צוות היגוי שהוקם עבור הפרויקט. במסגרת זו, זוהה הצורך לפעול לקביעת מדיניות המעודדת שילוב הורים במערכת החינוך, שמגובשת בימים אלו.

משבר הקורונה משפיע באופן חסר תקדים על היבטים רבים הקשורים בקשר שבין ההורים לבין הצוותים החינוכיים והגופים השונים במערכת החינוך. לאור זאת, ביצענו סקירת ספרות מהארץ והעולם במטרה לבחון היבטים במשבר שהשפיעו על הקשר בין מערכת החינוך לבין ההורים, אשר נדרש להתייחס אליהם בהמשך ניהול המשבר, והיבטים שנכון להדגיש לאורך זמן בקשר חשוב זה.

הסקירה מתבססת על מחקרים, ניירות עמדה של גורמי מקצוע, ניתוח שיח הורים ברשת, וכתבות שפורסמו במהלך תקופת הקורונה.

2. היבטים במשבר שהשפיעו על הקשר בין מערכת

החינוך להורים

משבר הקורונה ערער את כלל תחומי החיים ויצר תחושת אי ודאות ובלבול, שנבעה ישירות ממנו אך גם מהצעדים שננקטו על מנת להתמודד עמו. העיסוק הציבורי הנרחב במערכת החינוך כגורם מפתח בטיפול בתחלואה ואופן ההתמודדות שלה עם המצב העלתה בקרב הורים רבים את המודעות לנעשה במערכת החינוך, אך בו בעת יצרה התנגדויות לצעדים שננקטו. בנוסף, תקופה זו יצרה אצל ההורים צורך במשאבים ובסיוע על מנת להתמודד בתחומים ובהיבטים שונים.

בתוך כך, אותרו מספר נושאים מרכזיים שהשפיעו על הקשר בין מערכת החינוך לבין ההורים.

שינויים מהירים בהתנהלות המערכת

תקופת המשבר מטבעה, מתאפיינת בשינויים מהירים ולא צפויים שמצריכים מענה מידי למציאות המשתנה וב"למידה תוך כדי תנועה". מאפיין מרכזי של משבר הקורונה הוא המתח שבין השיקולים הבריאותיים לשיקולים כלכליים וחברתיים, וכיוון שסוגיית מערכת החינוך משליכה משמעותית על היבטים כלכליים של ההורים, הרי שההחלטות בנוגע למערכת החינוך התקבלו בפועל על בסיס המתח שבין השיקול הבריאותי וכלכלי, בעוד שהשיקולים החינוכיים השונים נדחקו לעדיפות שניה.

השינויים התכופים במערכת החינוך שהשפיעו על הקשר עם ההורים היו בעיקרם בשלושה תחומים מרכזיים: פתיחת וסגירת המסגרות, הנחיות ההתנהלות במסגרות, ומתווה הלמידה מרחוק.

פתיחת וסגירת המסגרות

המסגרות החינוכיות נסגרו בחודש מרץ לאחר חופשת הפורים. בהיעדרם של ממשקים יומיומיים תומכים אחרים כמו המשפחה המורחבת, הדבר יצר אתגרים רבים עבור ההורים, ובין היתר התנגשויות בין דרישות התעסוקה שלהם לבין הצורך בטיפול בילדים הצעירים. בהמשך לכך, קביעת מועד פתיחת המסגרות, ולאחר מכן קביעת מועד סיום שנת הלימודים והדיונים בפעילותן של מסגרות הקיץ, עמדו במרכז השיח הציבורי ויצרו כעס בקרב הורים בודדים והתארגנויות ההורים.

מועד פתיחת המסגרות תלוי כאמור הערכות המצב המתגבשות מעת לעת על ידי הממשלה, בהתחשב במצב התחלואה בישראל ובמשמעותיות הכלכליות הנובעות ממנו. בתחילת מאי, הודיע משרד החינוך כי החזרה לשגרת הלימודים תיעשה באופן הדרגתי על מנת לאפשר למוסדות החינוך להיערך. בעבור כל קבוצת גיל ניתנו הנחיות שונות: למשל תלמידי כיתות א'-ג' ותלמידי החינוך המיוחד שבו לספסל הלימודים בתחילת מאי, בעוד שעבור כיתות ד'-ו' תאריך החזרה המיועד היה אמצע מאי.

אולם, גם לאחר פרסום אסטרטגיית היציאה ההורים נותרו מבולבלים. למרות ההנחיות לפתיחת המסגרות, חלק מהרשויות המקומיות סירבו לפתוח את הגנים ובתי הספר, משום שלא הצליחו להיערך לשינויים המהירים בהנחיות, בכללים ובתנאים אותם פרסמה הממשלה.

החל מה-17.5 נפתחו כלל מוסדות הלימוד, מלבד מוסדות לימוד הנמצאים באזורים "מוגבלים" או אזורים "אדומים",¹ המהווים מוקדי תחלואה לפי הנחיות משרד הבריאות. גם לאחר הפתיחה גנים ובתי ספר ברחבי המדינה המשיכו להיפתח ולהיסגר לסירוגין, בעקבות גילויים של חולי קורונה במוסדות החינוך. מצב זה הוביל ליוזמות של עיריות (למשל, רעננה וראשון לציון) ושל מוסדות חינוך לעבור למודלים היברידיים ששילבו למידה מקוונת מהבית, בעיקר בחטיבות הביניים והתיכונים.

גם ההחלטה על מועד סיום שנת הלימודים לא הייתה פשוטה והובילה למשבר בין ארגון המורים העל-יסודיים למדינה. ארגון המורים התנגד לדרישת הממשלה להמשיך וללמד עד ה-1.7 (תשעה ימים נוספים אחרי המועד הרגיל שבו אמורה הייתה שנת הלימודים להסתיים. בתגובה, הסתדרות המורים הודיעה שאם מורי כיתות י' לא ילמדו תשעה ימים נוספים, כלל המערכת לא תפעל במשך תשעת הימים הנוספים עליהם הוסכם. הסכסוך הגיע להכרעת בית הדין לעבודה, שקבע ששנת הלימודים לא תוארך. מצב זה הותיר את ההורים מתוסכלים מכך שלא יכלו לדעת עד הרגע האחרון האם ילדיהם יגיעו לבית הספר או לא, ולא יכלו להיערך כתוצאה ממאבק הכוחות הללו.

עם תחילת חופשת הקיץ והתפרצותה המחודשת של המגפה ("הגל השני"), נשקלים על ידי הממשלה צעדים שנועדו למנוע את הזינוק בתחלואה – בין היתר, סגירת בתי הספר של החופש הגדול שאמורים לפעול עד ה-6 באוגוסט ולספק למשפחות רבות מענה חינוכי בתקופת הקיץ. יודגש כי בעת כתיבת מסמך זה, טרם נתקבלה החלטה סופית בדבר סגירת בתי הספר.

ההנחיות הלא עקביות והיעדר מתווה מסודר וברור לחזרה לשגרה גם בזמן הסגר וגם ביציאה ממנו, וכן חוסר העקביות וחוסר הקוהרנטיות בין משרד החינוך לבין הרשויות המקומיות וארגוני המורים, הגביר את תחושת הבלבול והתסכול של ההורים, שממילא נדרשו לתמרן בין אילוצים שונים, כמו לדוגמה חזרה לעבודה ודאגה לשאר הילדים במשפחה. כל זאת, כשברקע מרחף חשש בריאותי מתמיד מצד ההורים לשלוח את הילדים למסגרות ולהסתכן בהדבקה.

¹ "אזור מוגבל" הוא אזור עליו הכריזה ועדת השרים כאזור מוגבל לתנועה ופעילות אזרחית, כאשר ישנו איסור כניסה ויציאה מאזור זה; "אזור אדום" הוא אזור שהוכרז בעבר כאזור מוגבל, ובאזור זה תתקיים פעילות במוסדות החינוך במתווה מצומצם.

הנחיות החזרה למסגרות

כבר ב-27 באפריל אישרה ועדת שרים לענייני קורונה את מתווה משרד החינוך לחזרה הדרגתית ללימודים של גני הילדים וכיתות א'-ג'. במסגרת זאת, הלימודים בכיתות א'-ג' התקיימו באופן רציף בימים ראשון עד חמישי, על ידי חלוקת התלמידים לקבוצות. הכיתות התחלקו לשתי "קפסולות", של כ-15 תלמידים בכל אחת (אם כי ייתכנו קפסולות של עד 16-17 תלמידים, מאחר שבכיתות א'-ג' לומדים בין 32-34 תלמידים לפי התקן של משרד החינוך). לאחר החלוקה לקפסולות, נאסר על תלמידים לפגוש תלמידים מקפסולות אחרות, לא במהלך הלימודים ולא במהלך ההפסקות, והמנהלים קבעו לוח הפסקות שונה עבור כל קבוצת תלמידים. החל מה-17.5 בוטלו הקפסולות ונפתחו כלל מוסדות הלימוד, מלבד מוסדות לימוד הנמצאים באזורים "מוגבלים" או אזורים "אדומים".

אי ההחלטיות לגבי הקפסולות היא תוצר של קושי המערכת ליישב בין הצורך לשמור על זהירות ולמזער הדבקה לבין הצורך לתת פתרון מספק להורים. החלוקה נותנת מענה חלקי בלבד לילדים ולהורים ומצריכה משאבים רבים נוספים מהמסגרות, לרבות כוח אדם. עם זאת, עם ביטולן גדלה הסבירות לסגירה של המוסד, שמשמעותה בנוסף לסיכון הבריאותי גם אובדן שעות עבודה של הורים שילדיהם נשלחו לבידוד.

הנחיות החזרה למסגרות שפורסמו כללו שמירת מרחק של שני מטרים בין התלמידים וחבישת מסכות בשטחים הפתוחים בהפסקות, וכן בזמן השיעורים בכיתות ד' ומעלה. הורים רבים התנגדו לכך כיוון שלטענתם הוראות אלו אינן ישימות בכיתות צפופות של 40-35 תלמידים, וממילא לא ניתנות לאכיפה.

הנהגות ההורים בבתי הספר והנהגת ההורים הארצית ניסו למצב עצמם כמתנגדים להנחיות מסוימות, ובייחוד למודל "הקפסולות", ואף קראו לא לשתף פעולה עם ההנחיות.

מתווה הלמידה מרחוק

המעבר ללמידה מרחוק הפך את ההורה לדמות מרכזית בתהליך הלמידה, אך נוצרה תחושה בקרב ההורים שאילוציהם לא נלקחו בחשבון במהלך ההיערכות למצב החדש. לפי מתווה הלמידה מרחוק אותו פרסם המשרד ב-16 באפריל, כחודש לאחר סגירת בתי הספר והתחלת הלמידה המקוונת, כל ילד התבקש ללמוד כארבע שעות ביום מול המחשב. בנוסף, ניתנה הנחיה לפתוח את השיעורים המקוונים בתוכנת ה"זום" בבדיקת נוכחות ולתעד את הנתונים כמקובל בשגרה.

המתווה לא גובש בשיתוף ההורים, וגרר מחאה מצדם ממספר סיבות. ראשית, בגילאים הצעירים המתווה מתבסס על זמינות ההורים ועל היכולת שלהם להקדיש את זמנם לנושא, אך ישנם הורים שנאלצו לצאת לעבוד בהיותם עובדים חיוניים למשק, או לחילופין לעבוד מהבית כך שלא היה ביכולתם להיות זמינים עבור תהליך הלמידה של הילדים.

שנית, המתווה מניח קיומם של מספר מחשבים בכל בית, אולם בפועל, בחלק מהבתים קיים מחסור בצידוד הכרחי ללמידה מרחוק כמו מחשבים ו/או חיבור לאינטרנט. ניכר כי הדבר מעמיק באופן משמעותי את הפערים הקיימים ממילא במגזרים בהם ישנם משפחות ברוכות ילדים או משפחות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך.

בעקבות מחאת ההורים, הודיע שר החינוך שהמתווה אינו מחייב וישמש כלי עזר בלבד למורים ומנהלים.

לסיכום – מערכת החינוך לא שמרה על עקביות בהתנהלותה ויצרה חוסר בהירות בקרב הציבור. יש לציין שהתנהלות זו לא ייחודית למערכת החינוך, וניכר כי אפיינה ועודה מאפיינת גם את שאר הפעילות במשק ובמשרדי הממשלה השונים. בנוסף, ניכר כי תחושת ההורים הכללית הייתה גם של היעדר שיתוף וחוסר התחשבות בצורכיהם בקבלת ההחלטות תוך כדי ההתמודדות עם המשבר, וזאת על אף תפקידם המרכזי במצב והצורך בשיתוף פעולה מצדם.

במדינות שונות בעולם ניסו לסייע ביצירת וודאות בתקופת המשבר, בעיקר בכל הקשור להתנהלות מערכת החינוך. זאת מתוך הכרה בכך שסגירת ופתיחת המסגרות משפיעה באופן ברור על כלל המשפחה ומהווה כלי משמעותי בחזרה לשגרה ובהתנעת המשק.

כך למשל, ממשלת בריטניה הקימה עמודי מידע והדרכה להורים באתר הממשלתי, המספקים מידע מתעדכן בנוגע לנגיף. בין היתר, ניתן למצוא באתר עמוד שאלות ותשובות אודות השינויים במערכת החינוך (כגון סגירת ופתיחת מסגרות, מבחנים, הסעות, ארוחות וכו').

גם ממשלת צרפת מפעילה עמודי תוכן (שאלות ותשובות) מתעדכנים בנושא הנגיף, שנועדו לייצר וודאות ושקיפות ביחס להתנהלות מערכת החינוך בזמן המשבר. בנוסף, פורסם מעין "חוזר מנכ"ל" הכולל את הנחיות חזרה לשגרה, וכן את תכנית הפתיחה המחודשת של המסגרות והמשך הלמידה בקיץ.

בויקטוריה (אוסטרליה), משרד החינוך הנחה את בתי הספר לגבש מתווה להסדרה של דרכי התקשורת עם ההורים ושל הלמידה מרחוק. בתוך כך, נדרש מהם להסדיר שאלות שקשורות לאופן התקשורת והזמנים המקובלים בהם ניתן יהיה לתקשר עם המורים ובית הספר (דוא"ל, אתר בית הספר, טלפון, רשתות חברתיות וכדומה). בנוסף, נדרש מבתי הספר לוודא שלמשפחות יש גישה לאינטרנט ולמחשב, ובמקרה הצורך לספק אמצעים ללא עלות למשך שישה חודשים על חשבון המשרד.

שינויים במעורבות ההורים בתהליכי הלמידה

מחקרים רבים מראים כי יש קשר בין הישגי התלמידים לבין תכניות לקידום מעורבות הורים המתמקדות בלמידה בבית. בתוך כך, עולה כי מעורבות מופשטת היא בעלת השפעה גדולה יותר מפעילויות קונקרטיות הממוקדות בהישגים לימודיים. כלומר, מעורבות ההורים אינה צריכה לבוא לידי ביטוי בהשקעת זמן רב או ידע מסוים כדי לתמוך בלמידה, אלא בהבעת עניין ומחויבות כלפי למידת הילדים. אף על פי שסיוע בשיעורי הבית עשוי להיות אפקטיבי בגילאים צעירים, בגיל ההתבגרות תלמידים מגיבים טוב יותר לצורות אחרות של תמיכה הורית שמכבדות את הצורך שלהם לגדול ולהיות אוטונומיים.²

סגירת המסגרות והלמידה מרחוק שינו את חלוקת התפקידים בין ההורים לבין צוותי החינוך, כך שההורים נאלצו כאמור להיות מעורבים יותר בתהליך הלמידה של ילדיהם. בגילאים צעירים הלמידה מרחוק נסמכת במיוחד על מעורבות הורית מוגברת ודורשת סיוע וקשב מצדם, הן ברמה הטכנית הנוגעת לתפעול המערכות הממוחשבות, והן ברמה המהותית, הקשורה בהטמעת החומר הנלמד.

מרבית האחריות ליישום סדר היום המקוון הוטל על כתפי ההורה, להפוך למעין "מורה מלווה" עבור התלמיד. סיוע זה כאמור אינו מתאפשר בחלק מהמקרים, בעיקר כשמדובר במשפחות עם יותר מילד אחד, כך שההורה נדרש לסייע לכלל הילדים בו זמנית ולפצל את הקשב שלו, וכאמור כאשר מדובר בהורים עם אילוצי התעסוקה נוקשים (ללא משרות המאפשרות לעבוד מרחוק, גמישות בשעות וכד').

הדרישה למעורבות מוגברת של ההורים בתהליך הלמידה העלתה אתגרים לא רק בפן הלוגיסטי אלא גם בפן החינוכי, מכיוון שחלק מההורים מתקשים למלא תפקיד חדש זה בשל גורמים רבים, ביניהם הידע והמיומנויות שלהם, היכולות השפתיות שלהם, ההיכרות שלהם עם החומר הנלמד, מידת הביטחון העצמי ביכולותיהם והמוטיבציה שלהם. מעבר לכך, ישנה השפעה לאיכותה של הסביבה הביתית (בהיבט מרחב, שקט וכד') ולזמינות המשאבים התומכים והציוד ההכרחי ללמידה מרחוק (אינטרנט ואמצעים טכנולוגיים).

מחקרים רבים מראים, כי לרקע חברתי-כלכלי, להשכלת ההורים ולהכנסה הביתית יש יכולת ניבוי גבוהה של הישגי תלמידים.³ בנוסף, מרחב הלימוד הביתי ויכולת ההורים לסייע בלמידה מושפעים מהרקע החברתי-כלכלי ומההון התרבותי של התלמידים והוריהם. בהתאם לכך, **הורים מהשכבות החלשות, להם מחסור במשאבים חומריים וחינוכיים, התקשו למלא את תפקיד המורה במהלך תקופת הלמידה מרחוק. הדבר מעלה חשש להרחבת הפערים החברתיים ואי-השוויון בקרב קבוצות מוחלשות ממילא, הנתונות ללחץ כלכלי וחברתי מוגבר בשגרה, ובייחוד בתקופת המשבר.**

² דרכי הקשר האפשריות בין הורים לביה"ס והשפעתן על התלמיד המתבגר / סקירת ספרות עבור היוזמה למחקר יישומי בחינוך, ד"ר יעל עפרים (2014)
³ פירלס 2016, מחקר בין-לאומי להערכת אוריינות קריאה (פרק 8 – הסביבה הביתית, חינוך בגיל הרך ועמדות ההורים)

הורים לילדים בכיתות הנמוכות ובכיתות הגן נתקלים גם הם בקשיים לתמוך בלמידה מרחוק, שכן הכלים הקיימים ברובם אינם מתאימים לגילאים אלה. מניתוח שיח ברשת שנערך בחודש אפריל⁴, עולה כי ניסיונותיהם של הורים ותלמידים בגילאים צעירים לקיים למידה מרחוק לא צלחו, מפני שילדים צעירים מתקשים לשבת שעות ארוכות מול המחשב, ותלויים באופן כמעט בלעדי בסיוע טכנולוגי מצד הוריהם.

מעורבות מוגברת של ההורה בתהליך הלמידה נתפסת כאתגר גם בפני המורים. חלק מהמורים חוששים מחשיפת ההורים לתהליכי הלמידה, אופן העברת השיעורים והדינאמיקה הכיתתית, שכן אלו יוכלו להעביר ביקורת ולהתערב באופן שיערער על סמכות המורה ועל מקצועיותו.

יחד עם זאת, יש להדגיש כי למרות האתגרים והקושי שעשוי להתעורר, שינוי בתהליכי הלמידה יצר גם הזדמנויות חדשות לשיפור הקשר בין ההורים לבין המערכת. מחקר שנערך בתחילת המשבר⁵ מראה ששיעור לא מבוטל מההורים הביע בתחילת התקופה נכונות לקבל הדרכה כיצד לסייע לילדים בלמידה מהבית (יהודים – 46%, ערבים – 60%). בנוסף, המחקר מראה שהצוותים החינוכיים נתפשים כשותפים לתהליך הלמידה, וניכר כי ההורים מייחסים להם תפקיד חשוב, בעיקר בהוראת חומר הלימוד ובשמירה על רצף ההוראה, אך גם בשמירה על הקשר החברתי בין התלמידים ובסיוע רגשי.

יש לציין שהלמידה ללא מורים נתפשת על ידי ההורים כבעלת אפקטיביות נמוכה, ונדמה כי המשבר הוביל הורים רבים להכיר בחשיבותו ובמרכזיותו של המורה. גם בהמשך, לאור הקשיים שהתעוררו במהלך המשבר, מרבית הביקורת של ההורים הופנתה למשרד החינוך ופחות למסגרת או לצוות החינוכי האישי (שגם הוא נתקל בקשיים).

לסיכום – השינויים בתהליכי הלמידה בעקבות המעבר ללמידה מרחוק מובילים במקרים מסוימים ל"היפוך" התפקידים בין המורה להורה, מה שמצריך התייחסות לצרכי המשפחות והדרכה שלהן בשילוב הלמידה מרחוק כחלק משגרת הקורונה בשנת הלימודים הבאה. לצד זאת, עולה הזדמנות להמשיך ולנצל את מומנטום העלייה במעורבות ההורים בלמידה בבית גם לאחר החזרה למסגרות. המשבר מאפשר למידה והפקת לקחים שיאפשרו להמשיך ולשפר את הקשר בין ההורים לבין הצוותים החינוכיים לטובת שיתופי פעולה עתידיים ושיפור בהישגי התלמידים.

מדינות שונות פעלו כבר בתקופת הגל הראשון על מנת לתמוך בהורים במצב זה.

כך למשל, ממשלת אירלנד פרסמה מסמך "תיאום ציפיות" רשמי, שנועד למנוע עמימות ולהגדיר במפורש את תפקיד הצוותים החינוכיים בתקופת המשבר (לימוד, שמירה על קשר, ייעוץ, סיוע באמצעים טכנולוגיים וכו').

⁴ ניתוח שיח גולשים (16-17.4.2020), ההנחיות ללמידה מרחוק אחרי חופשת הפסח (באזילה)
⁵ המחקר נערך על ידי מרכז הידע והאסטרטגיה של "מעוז", על סמך ראיונות עם הורים וסקר טלפוני שבו השתתפו מעל 800 הורים, שביצע מכון גיאוקרטוגרפיה

גם בויקטוריה (אוסטרליה), הממשלה ביקשה להגדיר גבולות גזרה בין ההורים למורים, ולכן הנחתה את בתי הספר להבהיר להורים ותלמידים את תפקידיהם במהלך הלמידה מרחוק. בין היתר, ניתן דגש לכך שהלמידה חייבת להיות כמה שיותר עצמאית וניתנת לניהול על ידי התלמיד, מבלי להסתמך על כך שההורים יהפכו למורים בעצמם. זאת, מתוך הבנה כי ההורים אינם זמינים לתמוך בלמידה במהלך יום הלימודים, וכי ישנם הורים עם קשיי שפה או רמות נמוכות של מיומנויות לימודיות. עם זאת, תפקיד ההורים הוא להיות אחראיים לביטחונם של הילדים במהלך השהות בבית.

גם משרד החינוך בניו זילנד ביקש לספק להורים כלים פרקטיים שיאפשרו להם לתמוך בלמידה בבית בזמן המשבר. כך למשל, המשרד בנה מאגר של עזרי לימודים נגישים, המותאמים לכלל הגילאים ומחולקים לפי נושאים (ספרות, קריאה ועוד).

השינויים בתהליכי הלמידה מחייבים גם מתן תמיכה לצוותי ההוראה והמסגרות. לכן, הממשלה בויקטוריה (אוסטרליה) פרסמה מדריך שנועד לסייע לצוותי החינוך והטיפול בגיל הרך בכל הקשור ללמידה מהבית, ואף סיפקה תקצוב נוסף זמני למסגרות עבור משאבים, פיתוח מקצועי וכוח אדם שיאפשרו את התמיכה במשפחות.

אתגרים בהורות והשפעות על המשפחה

משבר הקורונה שיבש את שגרת החיים של כלל אוכלוסיית העולם, והציב בפניה אתגרים חדשים: שהייה ממושכת בבית, חרדות כלכליות ובריאותיות, ריחוק חברתי וכן תחושה כללית של חוסר יציבות וחוסר וודאות. עבור ההורים תקופה זו התאפיינה באתגרים ייחודיים, בעיקר בשל השינויים בדינאמיקה המשפחתית וכן בשל הצורך לתמוך בילדים, אשר מתמודדים גם הם עם שינויים משמעותיים בשגרת חייהם.

הדינאמיקה המשפחתית השתנתה במהלך הסגר באופן שהתבטא בעיקר בהרחבת זמן הורה-ילד ובעליה באינטנסיביות ההורית, ועלייה זו גרמה עבור חלק מההורים לחוות עומס, לחץ וחרדה. עומס זה הופך משמעותי עוד יותר עבור הורים לילדים בגיל הרך, הזקוקים להשגחה ולתשומת לב רבה יותר. הורים אחרים, שנדרשו להמשיך ולעבוד בהיותם עובדים חיוניים, נתקלו כאמור בקושי משמעותי במציאת אלטרנטיבה לטיפול בילדים הנמצאים בבית, בשל צמצום מעגלי התמיכה (סגירת המסגרות, מיעוט שירותים בקהילה, האיסור על מפגשים עם המשפחה המורחבת). לבסוף, הללו התקיימו על רקע לחצים נוספים הקשורים לבריאות המשפחה, תפעול הבית (בישולים, ניקיונות, כביסות), דאגה לפרנסה ועוד.

בשלב היציאה מהסגר, פתיחת המסגרות היוותה אתגר משמעותי עבור ההורים. אתגר זה התבטא לא רק בחשש בריאותי לשלוח את הילדים למסגרות ולהסתכן בהדבקה, אלא גם בצורך לסייע לילדים להסתגל מחדש למסגרות, לאחר שבמשך תקופה ארוכה התקשו לייצר עבור ילדיהם שגרת חיים יציבה בבית, שהתאפיינה בעיקר בהיקף מוגבר של שעות פנאי. כך לדוגמה, מסקר שנערך בנוגע לתחושות ילדים ובני נוער בנוגע למשבר הקורונה⁶ עלה כי יותר משני שליש מהילדים בילו את רוב שעות היום שלהם בצפייה בטלוויזיה, במחשב או בטלפון נייד, וכן בשימוש ברשתות החברתיות.

בנוסף, תקופה המשבר הובילה להופעתם של צרכים חדשים של הילדים, כאשר המרכזיים שבהם נוגעים לצורך בתמיכה נפשית על כלל סוגיה. בתקופות חירום, ילדים עשויים לפתח רמות גבוהות של לחץ, חרדה, פחד וכן מצוקות פסיכולוגיות, רגשיות, חברתיות, קוגניטיביות ובריאותיות. כך למשל, מהסקר שהוזכר עולה כי ילדים רבים מודאגים הן מההשפעות הישירות של הנגיף והן מהשפעותיו העקיפות. ילדים רבים מודאגים מכך שקרוביהם ידבקו בנגיף, ואחרים הביעו דאגה מהשינויים במצבם הלימודי עקב התפשטות הנגיף ומהמצב הכלכלי של משפחתם.

עניין זה מהווה אתגר מרכזי עבור ההורים, משום שלא לכולם יש את הכלים והמשאבים המתאימים לטפל במצוקות הילדים במהלך המשבר ולאחריו. חוסר טיפול או לחילופין טיפול שאינו הולם, עלול לגרום לנזקים משמעותיים לילדים, שיובילו לפגיעה בתחושת הביטחון שלהם, לנסיגה חברתית ועוד.

⁶ תפיסות ותחושות של ילדים ובני נוער בישראל בנוגע לוורוס הקורונה וחייהם האישיים, מכון חרוב, אפריל 2020

לסיכום – משבר הקורונה הגביר את הצורך של הורים בקבלת סיוע וכלים להתמודדות עם אתגרי ההורות והמשפחה, הן בשל צמצום התמיכה הקיימת והן בשל האתגרים החדשים שנוצרו בדינמיקה ההורית והמשפחתית. אתגרים אלו אמנם אינם קשורים ישירות לקשר של מערכת החינוך עם ההורים, אך לא ניתן להתעלם מהם.

מדינות שונות זיהו גם הן את הצורך במתן כלים להורים בתקופת המשבר המורכבת, וביקשו לספק להם מדריכים ואמצעים שיסייעו להם לתמוך בילדיהם ולהתמודד עם השינויים בדינמיקה המשפחתית.

כך למשל, משרד החינוך בויקטוריה (אוסטרליה), מתחזק עמוד שמוקדש לתמיכה בהורים. העמוד כולל מדריך לניהול שיח נכון עם הילדים אודות המגפה, המלצות ועצות כיצד לשמור על שגרה בתקופה זו, וכן הפניות לקו תמיכה ולמדריכים נוספים שנועדו לסייע בהתמודדות עם מצבי לחץ וחרדה, שמירה על ביטחון המשפחה, שמירה על בריאות והיגיינה ועוד.

ממשלת סקוטלנד, שמפעילה אתר הורים שמציע בשגרה מדריכים בנושא בריאות וחינוך ילדים, הקימה באתר זה עמוד ייעודי שעוסק במגפה וכולל עצות ותמיכה בנושאים שונים כמו למידה בבית, התמודדות הורית, פעילויות ומשחקים, ביטחון הילדים ועוד.

גם ממשלת ניו זילנד מפעילה עמוד העוסק בסיוע להורים בנושאים הקשורים למגפה, בדגש על קשיים שיכולים להתעורר אצל ילדים לפי חלוקה גילאית. הבעיות איתם מתמודדים ילדים בקדם יסודי בתקופת המגיפה עלולים להתבטא בקשיי הירדמות, הפרעות אכילה, התנהגות אגרסיבית או היפר-אקטיבית, או אלימות. לעומת זאת, בגילאי בית הספר היסודי הקשיים יהיו מעט שונים ויגרמו כתוצאה מבלבול וחרדה, הצפה רגשית, בעיות בריאותיות מדומות (כאבי בטן, ראש או שרירים), והתנהגות חריגה (אגרסיביות, חוסר מנוחה). הקשיים של בני נוער בגילאי העל-יסודי יתבטאו בעיקר במתיחת גבולות (אלכוהול, הפרת כללי הריחוק החברתי), זמן ממושך מול המסכים וברשתות החברתיות, שינויי התנהגות קיצוניים וכדומה.

3. המלצות ראשוניות

להלן מספר המלצות כלליות שגובשו על סמך ניתוח תמונת המצב ביחס לקשר עם ההורים תחת שגרת הקורונה:

(1) **שיפור התקשורת ואופן העברת המידע:** גיבוש נוהל עדכון מידע בזמן אמת של המשרד (פורטל הורים, ערוץ ייעודי לפניות ושאלות של הורים וכד').

(2) **סיפוק מתווה כולל לשעת חירום:**

- גיבוש מתווה מוסדר לכל תרחיש והנגשתו להורים.
- היוועצות עם ציבור ההורים והתייחסות לצרכי המשפחות במערך השיקולים: תעסוקה, יכולות כלכליות, מענים מיוחדים לצרכים מיוחדים ולסיכון.

(3) **יצירת מעטפת ללמידה מרחוק:**

- גיבוש ופרסום תכנית למידה מרחוק רלוונטית לגילאים שונים בשעת חירום, תוך התאמה ליכולות של אוכלוסיות שונות, ומתן סיוע מוגבר לאוכלוסיות חלשות.
- גיבוש דרכי תמיכה והדרכה לכלל ההורים – בדגש על הגיל הרך (הדרכות וירטואליות, חוברות הדרכה וכד').

(4) **חיזוק התמיכה בהורות:**

- גיבוש עמדה לגבי מקומו של המשרד בתמיכה בהורים בטווח המידי ובהמשך (חיזוק מערכי התמיכה של המשרד, שיתופי פעולה עם גורמים בקהילה וכד').
- הדרכה לצוותים החינוכיים לאיתור מצוקות, פערים ובעיות הדורשים טיפול.

4. ביבליוגרפיה נבחרת

1. משבר הקורונה והשפעתו על מערכת החינוך הישראלית – יוזמה, מרכז לידע ולמחקר בחינוך
 2. סקר עמדות הורים בימי קורונה – מכון גיאוקרטוגרפיה עבור מעוז
 3. ניתוח שיח גולשים בנושא ההנחיות ללמידה מרחוק אחרי חופשת הפסח – באזילה עבור משרד החינוך
 4. תפיסות ותחושות של ילדים ובני נוער בישראל בנוגע לווירוס הקורונה וחייהם האישיים – מכון חרוב
 5. הקורונה משפיעה גם על פערים בין ילדים בגיל הרך – מרכז טאוב
 6. דרכי הקשר האפשריות בין הורים לביה"ס והשפעתן על התלמיד המתבגר – סקירת ספרות עבור היוזמה למחקר יישומי בחינוך, ד"ר יעל עפרים
 7. פירלס 2016, מחקר בין-לאומי להערכת אוריינות קריאה (פרק 8 – הסביבה הביתית, חינוך בגיל הרך ועמדות ההורים)
 8. Coronavirus special edition: back to school – OECD
 9. Combatting COVID-19's effect on children – OECD
 10. Policy brief: the impact of COVID-19 on children – United Nations
 11. Family coping during the coronavirus – Harvard University
- אתרי ממשלות:
12. עמוד שאלות ותשובות של משרד החינוך, צרפת
 13. חוזר מנכ"ל "פתיחה מחודשת של בתי ספר ומוסדות חינוך", צרפת
 14. [Guidance - Supporting your children's education during coronavirus \(COVID-19\), UK](#)
 15. [Coronavirus \(COVID-19\) advice for parents, carers and guardians, Victoria \(Australia\)](#)
 16. [Learning from home for early childhood education and care services, Victoria \(Australia\)](#)
 17. [Talking to your child during coronavirus, Victoria \(Australia\)](#)
 18. [Coronavirus \(COVID-19\) advice for parents, carers and guardians, Victoria \(Australia\)](#)
 19. [Continuity of Schooling Guidance for parents/guardians of primary school pupils, Ireland](#)
 20. [Learning resources, New Zealand](#)
 21. [Parent Club, Scotland](#)
 22. [Tips for parents, teachers and caregivers – supporting children, New Zealand](#)